

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ГУМАНІТАРНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Колеснік Т. В., Кадала В. В., Гузенко О. П.

ВСТУП

Права людини є одним із ключових пріоритетів розвитку будь-якої сучасної держави та суспільства. Незалежно від умов функціонування країни людина виступає найціннішим пріоритетом держави. Тому забезпечення, реалізація та захист її прав виступає ключовим завданням країни. Україна функціонує в умовах збройного конфлікту, а, як наслідок, негативний вплив на процес забезпечення прав людини простежується на всіх етапах розвитку суспільства. Особливий вплив на життєздатність людини чинить соціально-економічна та гуманітарна сфера. Обґрунтованість цього твердження зумовлена тим, що в умовах затяжного збройного конфлікту окреслені сфери зазнають кардинальних трансформацій, безпосередньо впливаючи на життєдіяльність людини. Це породжує численні виклики, пов'язані з необхідністю забезпечення економічної, соціальної та гуманітарної безпеки.

Актуальним для вирішення, в умовах воєнного конфлікту в Україні, залишається питання правових регламентацій принципу обмеження прав людини та контроль за його дотриманням. Необхідність впровадження зазначеного принципу виникає з потреби одночасного гарантування національної безпеки та збереження основних конституційних прав людини. Однак проблематичним аспектом системи впровадження обмежувальних заходів залишається питання допустимого рівня втручання країни в сферу прав людини. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у визначенні ключової ролі критеріїв законності, пропорційності та тимчасового характеру обмежень прав людини в надзвичайних умовах функціонування країни.

Взаємозв'язок соціально-економічної сфери та прав людини, в умовах воєнного конфлікту, набирає особливого значення. Таке твердження витікає з того, що мають місце значні порушення в питаннях забезпечення та захисту прав людини на: життя та недоторканість, працю та гідний дохід, достатній життєвий рівень, охорону здоров'я, доступну освіту тощо. Руйнується звичний ритм життя людини, знижується звичний рівень доходів для здійснення повноцінної життєдіяльності, суттєвих втрат зазнає інфраструктура через знищення або часткове руйнування житла та систем життєзабезпечення, зростає безробіття через вимушену міграцію у пошуках безпеки, що призводить до втрати робочих місць, а також порушується

доступ до базових соціальних послуг (безоплатної медицини та освіти). Зазначені факти порушення прав людини призводять до психологічного виснаження, стресу та зниження самооцінки власного розвитку в умовах постійних воєнних викликів.

Сьогодні, у межах правового режиму воєнного стану першочерговим завданням є забезпечення захисту прав осіб, які опинилися в епіцентрі збройного конфлікту, на основі засадничих принципів гуманітарного права. Практика повномасштабної війни в Україні засвідчує, що ключовими викликами у цій сфері є системні воєнні злочини країни-агресора як стосовно цивільного населення, що потерпає від обстрілів, так і у контексті протиправного поводження з військовополоненими. Водночас гостро постає проблема притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Чинні норми міжнародного гуманітарного права та наявні механізми покарання за їх порушення потребують суттєвого посилення та модернізації. Це зумовлено як сучасними реаліями ведення воєнних дій, так і нагальними безпековими потребами функціонування міжнародних гуманітарних місій.

Комплексне врегулювання окреслених проблем має відбуватися виключно на нормативно-правовому рівні з урахуванням релевантного досвіду провідних іноземних держав, а також країн, які зазнали або наразі зазнають деструктивного впливу збройних конфліктів. Додатково постає потреба у доктринальному переосмисленні сутності й функціонального призначення системи захисту прав людини в державі, що перебуває в умовах активних воєнних дій. Перегляду та модернізації підлягають фундаментальні принципи й функції механізмів забезпечення соціально-економічних прав особи та міжнародно-правових гарантій її гуманітарного захисту з метою оптимізації їхньої між інституційної взаємодії та гармонізації із сучасними безпековими викликами. Вищезазначене повною мірою обґрунтовує високу актуальність, теоретичну та практичну значущість обраного напряму дослідження.

1. Правові підстави обмеження прав людини в умовах збройного конфлікту

Аспектам захисту прав людини присвячено чимало політичних дискусій, нормативно-правових актів і наукових досліджень, спрямованих на вирішення глобальних питань їх забезпечення та реалізації відповідно до потреб суспільства. Посилений інтерес до цієї проблематики зумовлений тісним взаємозв'язком між якістю людського капіталу та сталістю розвитку держави. Водночас в умовах збройного конфлікту забезпечення сталого розвитку зазнає суттєвих деструктивних впливів, що вимагає переосмислення меж та підстав обмеження прав людини заради збереження самої держави. Проте військова агресія радикально змінює цей баланс, адже

захист національної безпеки змушує державу вдаватися до тимчасових правових обмежень свобод громадян.

Водночас в умовах збройного конфлікту, який несе в собі ризик трансформації державного ладу в тоталітарну систему, саме захист гарантованих Конституцією України життя, гідності та базових свобод людини виступає надійним запобіжником та основою збереження національних інтересів.

Аналіз статті 64 Конституції України¹ свідчить про те, що в ній чітко визначено перелік прав і свобод людини, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану, а саме: «...право на життя та повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканність, право на рівність та свободу світогляду і віросповідання, право на професійну правничу допомогу та презумпцію невинуватості». Проте важливо розуміти, що в умовах воєнного конфлікту, може бути запроваджено принцип пропорційності обмежень, який передбачає запровадження в державі спеціальних заходів безпеки для цивільного населення. Мається на увазі введення комендантської години, особливого режиму виїзду за кордон для різних категорій населення, посилення вимог до процедури перевірки документів та дотримання правил поведінки кожним громадянином країни в умовах спеціального режиму воєнного стану.

Необхідно звернути увагу на той факт, що впровадження пропорційності обмежень для населення можливо за умови дотримання принципу законності, з наданням достатньо змістовного обґрунтування щодо необхідності їх введення пропорційно фактичним воєнним загрозам. Окрім цього, одним із важливих правил запровадження обмежень виступає виконання державою зобов'язання щодо забезпечення захисту прав окремої особи, з урахуванням певного балансу у співставленні публічними інтересами в якості національної безпеки.

Правові та проблемні аспекти захисту прав людини досить активно досліджуються науковою спільнотою. Значна увага приділяється не лише наявності правового регламентування, а й проблемам, які виникають в системі дотримання, забезпечення та захисту прав людини, особливо в надзвичайних умовах функціонування держави. Так О.П. Андрущенко у дослідженнях розкрила питання концептуалізації, методології та футурології прав людини на перехресті цивілізацій², а М.А. Бурдоносова, Н.В. Заяць та В.І. Озель вивчали питання гарантії прав і свобод людини в

¹ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.(редакція від 01.01.2020).URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.06.2026 року)

² Андрущенко О.П. Права людини на перехресті цивілізацій: концептуалізація, методологія та футурологія: монографія. Харків: Вид-во «Право», 2025. 208 с.

Україні у контексті сучасних викликів³. Натомість, М.А. Баламуш, Н.В. Ільєва, О.М. Миколенко присвятили монографічні дослідження механізму реалізації прав і свобод людини та громадянина в публічному і приватному праві⁴. Обмеження прав людини в умовах дії особливих правових режимів: загальнотеоретичні аспекти та практика реалізації стали предметом дослідження А.М. Мерник⁵. Однак, попри значну увагу дослідників до правових механізмів захисту прав людини, особливо в період воєнного стану, низка питань залишається дискусійною та неоднозначною, що зумовлює необхідність проведення поглибленого аналізу. Ми погоджуємося з позицією Х.М. Маркович стосовно того, що «... права і свободи людини і громадянина є фундаментальними цінностями, які гарантують гідність, автономію та розвиток кожної особи»⁶. За результатами проведених досліджень науковець прийшов до висновку «...під час збройного конфлікту пріоритетність дотримання прав людини є не тільки ознакою високого рівня демократії та розвиненості суспільства, але й показником визнання особи як найвищої соціальної цінності та національного пріоритету».

Характерно, що в умовах воєнного стану в Україні проблемним залишається питання обґрунтованості та доцільності обмежень прав людини. Як зазначалося вище, ст.64 Конституції України деталізує та визначає ті права людини, котрі не можуть бути обмежені. Аналогічне за змістом положення міститься у статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме «...під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом»⁷. На підставі зазначеного можна дійти висновку, що збройний конфлікт становить пряму загрозу для життя та безпеки всіх

³ Гарантії прав і свобод людини в Україні у контексті сучасних викликів : монографія/ М.А. Бурдоносова, Н.В. Заяць Н.В., В.І. Озель. Київ: Алерта, 2025. 122 с.

⁴ Дослідження механізму реалізації прав і свобод людини та громадянина в публічному і приватному праві: колективна монографія / М. А. Баламуш, Н. В. Ільєва, О. М. Миколенко та ін.; за заг. ред.: О. В. Гаран, О. І. Миколенко. Одеса: Фенікс, 2023. 300 с.

⁵ Мерник А. М. Обмеження прав людини в умовах дії особливих правових режимів: загальнотеоретичні аспекти та практика реалізації: монографія. Харків : Вид-во «Право», 2024. 456 с.

⁶ Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» 2023. С. 95-99. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.13>

⁷ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ. Протокол від 04.11.1950. (редакція від 01.08.2021) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.06.2026 року)

членів українського суспільства, а отже, згадана норма Конвенції може слугувати правовим обґрунтуванням дій держави, яка змушена відступити від певних зобов'язань у сфері прав людини.

Обґрунтування необхідності запровадження конституційно-правових обмежень прав людини спирається на нормативні акти, що фіксують факт збройної агресії, яка становить безпосередню загрозу національній безпеці та інтересам держави. На нормативно-правовому рівні таким підтвердженням є Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»⁸ та Закон України «Про правовий режим воєнного стану»⁹.

Так, в Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» чітко окреслено, що «...передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України права та свободи людини і громадянина можуть обмежуватись, а також можуть вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану».

З урахуванням зазначеного, доцільним є встановлення чіткого тлумачення воєнного стану як понятійної категорії. Відповідь на це питання надає законодавець який в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан визначає як «...особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень».

Ми погоджуємося з думкою О.В. Білоскурської та М.Д. Федорчук стосовно того, що «...обмеження прав у воєнний період ґрунтується на принципах верховенства права, які визначають законність, обґрунтованість і контрольованість державного втручання». Науковці акцентують увагу на

⁸ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 04.06.2026)

⁹ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 04.06.2026)

тому, що зазначені принципи «...деталізуються в національному праві й слугують критеріями оцінювання допустимості обмежень»¹⁰.

Вбачаємо за необхідне акцентувати увагу, на наявність викликів, які супроводжують процес обмеження прав людини, в умовах воєнного конфлікту в Україні. У цьому аспекті доцільно звернути увагу на дослідження В.М. Прилипка, Ю.Б. Курилюк та Д.П. Таран, які до складу ключових проблем зазначеного процесу включили «...нечіткість нормативних положень, колізії між нормативними актами, недостатній захист окремих груп населення, неоднакова практика застосування, ризики зловживань повноваженнями, обмежений доступ до ефективного захисту, недостатня інтеграція міжнародних стандартів». Вчені дійшли висновку, що «...виявлені проблеми утворюють взаємопов'язану систему викликів, що охоплює нормативний, інституційний та практичний рівні реалізації прав людини»¹¹.

Все окреслене дає підстави більш детально сфокусувати увагу на принципі обмеження прав людини, в умовах воєнного конфлікту, в якості понятійної категорії. При цьому, варто усвідомити, що дефініція «обмеження» використовується в контексті двох аспектів: для встановлення юридичних меж прав людини; для процесу обмеження прав людини.

Безперечно, що сегмент визначення юридичних меж прав людини є набагато ширшим так, як характеризується з позиції декількох компонентів:

- інтереси (потреби) людини, збалансовані з потребами суспільства;

- мораль, що домінує у відповідному суспільстві в певний час; мета певного права людини та відповідність їй правореалізаційної, правозабезпечувальної та правообмежувальної діяльності держави.

В свою чергу, сегмент процесу обмеження прав людини має за мету інтерес національної безпеки та територіальної цілісності, а за базу правової регламентації щодо питання обмеження прав людини, котрі можуть установлюватися лише законами і у визначеному законодавством обсязі.

Як зазначає А.М. Мерник «...сьогодні питання щодо обмеження прав і свобод людини з боку інститутів державної влади набуло особливої уваги в контексті ідеї та практики правової державності»¹². Разом з тим, науковець

¹⁰ Білоскурська О. В., Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. № 46. С.7–18.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.46.257802>

¹¹ Прилипка В.М., Курилюк Ю.Б., Таран Д.П. Конституційні обмеження прав і свобод громадян в умовах воєнного стану в Україні. Український політико-правовий дискурс, 2026. Випуск № 23.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20377188>

¹² Мерник А.М. До питання обмеження прав і свобод людини та громадянина інститутами державної влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 47. Том 1. С.14–17. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.47-1.3>

констатує той факт, що «...предметом постійного занепокоєння правозахисної спільноти є факти порушень прав і свобод людини не лише з боку інших осіб, а й безпосередньо державою».

Ми погоджуємося із твердженням І.В. Костенко та І.А. Семешук, що «...варто розрізняти безпосереднє обмеження прав, коли певні права забороняються або обмежуються законодавством, і обмеження у реалізації прав, коли можливість виконання права обмежується у певних умовах чи за обставин, визначених законом». Вітчизняні вчені уточнюють свою позицію стосовно того, що «...добровільні та примусові обмеження мають бути чітко визначені, а їх застосунок повинен відповідати вимогам закону та міжнародних стандартів прав людини»¹³.

На наш погляд принцип обмеження прав людини в умовах воєнного конфлікту варто розуміти як конституційно-правову норму, котра забезпечує дієвість юридичного механізму в умовах воєнного конфлікту, в питанні звуження прав людини, за умови дотримання вимог законності, легітимності мети, пропорційності, недискримінації, обмеження у часі, непорушності заборони застосування обмежень до встановлених правових норм, незмінність змісту, з метою захисту незалежності країни та безпеки громадян, на базі збереження пропорційності наявних викликів до встановлених потреб обмеження в правовому форматі. Запропоноване тлумачення принципу обмеження прав людини в умовах воєнного конфлікту має певні переваги: визначено основу дієвості юридичному механізму, в умовах воєнного конфлікту, в якості конституційно-правової норми; окреслено перелік вимог, котрі дозволяють введення обмежень у сфері прав людини в надзвичайних умовах функціонування країни; встановлено мету процесу обмеження прав людини, з уточненням ключових сегментів процесу.

Отже, проведене дослідження дозволяє сформулювати концептуальний висновок про те, що процес обмеження прав людини в умовах збройного конфлікту повинен мати чітке конституційно-правове підґрунтя. Він має відповідати чинним нормам і стандартам національного та міжнародного законодавства, бути тимчасовим, а також обґрунтованим із дотриманням принципу пропорційності між захистом національної безпеки держави та гарантуванням прав і свобод громадян в умовах воєнного стану. Практична реалізація таких обмежень, у разі крайньої необхідності, суттєво впливає на обсяг і механізми гарантування соціально-економічних та гуманітарних прав особи.

¹³ Костенко І.В., Семешук А.І. Види та особливості обмеження прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 83: частина 1. С.124-129. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.17>

2. Гарантії дотримання та захисту соціально-економічних прав людини в умовах воєнного стану

Наразі в Україні триває затяжний збройний конфлікт, який деструктивно впливає на загальне функціонування держави. Як наслідок, відбулося порушення управлінських циклів на макро– та мікроекономічному рівнях. Особливого впливу зазнав підприємницький сектор економіки країни, який виступає головним носієм формування грошових коштів Державного та місцевих бюджетів, які сприяють фінансовому забезпеченню заходів обороноздатності країни та виконанню соціальних зобов'язань перед громадянами суспільства. Суттєве зниження ділової активності представників підприємницького сектору відбулося внаслідок викликів воєнного стану, а саме: руйнування інфраструктури, часткової або повної втрати бізнесу, вимушеного порушення логістичних зв'язків із комерційними партнерами та падіння доходів потенційних покупців. Слід зазначити, що проблематичні сегменти, котрі породжені воєнним конфліктом не оминули і процес дотримання соціально-економічних прав людини. З цього приводу слушною є думка Х.М. Маркович стосовно того, що «...державна, як учасник соціально-економічних відносин, несе відповідальність перед людиною за свою діяльність, а отже зобов'язана забезпечувати захист прав і свобод громадян, створювати умови для їх розвитку та нести відповідальність перед людиною за свою діяльність»¹⁴. Слід констатувати, що виклики воєнного часу призвели до дестабілізації процесу економічного розвитку держави, яка змушена адаптуватися до надзвичайних умов функціонування за допомогою нових правових механізмів. В надзвичайних умовах розвитку України порушилася процедура захисту соціально-економічних прав людини. Зазначене обґрунтовується рядом негативних факторів:

- порушення права на працю та гідний життєвий рівень громадян (виявляється у формі втрати робочих місць через вимушене згортання бізнесу на окупованих територіях). Крім того, проведення оптимізації функціонуючих підприємств призвело до скорочення персоналу в умовах інфляції та зростання комунальних платежів, що супроводжується затримками виплат із заробітної плати та невиконанням роботодавцями своїх зобов'язань;
- порушення умов соціального забезпечення в умовах війни (виявляється через дефіцит державного ресурсу, необхідного для повного виконання соціальних зобов'язань перед громадянами). Цей процес супроводжується зниженням надходжень до бюджетів різних рівнів, зміною

¹⁴ Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» 2023. С. 97. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.13>

структури їхніх витрат та вимушеною переорієнтацією економічного вектора держави на забезпечення обороноздатності. Як наслідок, виникають проблеми з дотриманням принципів проведення індексації пенсійних виплат, а також інших соціальних трансфертів виплат для внутрішньо переміщених осіб та малозабезпечених верств населення);

- порушення права на житло (часткова або повна втрата житла через бойові дії на окупованих територіях; відсутність дієвого механізму компенсації збитків за зруйноване житло; недостатність грошового ресурсу держави для повного забезпечення вимушених переселенців з окупованих та передфронтових територій постійним чи тимчасовим житлом);

- порушення прав на освіту та медичні послуги (знищення освітньої та медичної інфраструктури в результаті бойових дій; відсутність повного обсягу фінансування на процеси відновлення пошкодженої інфраструктури соціальних закладів; наявність нерівного доступу до отримання освітянських послуг та послуг безоплатної медицини; відсутність достатнього фінансування країною програми повного впровадження інструментів цифровізації в сфері медицини та освіти).

Безперечно, в умовах збройного конфлікту, активного впровадження інструментів цифровізації в соціально-економічній сфері, адаптація європейських норм та стандартів, які торкаються економіки, екології та соціального сегменту, з урахуванням обраного напрямку сталого розвитку України породжують необхідність проведення певних трансформаційних циклів, які торкаються прав людини як основного учасника всіх зазначених змін. Окрім цього, розширюються межі дослідження процесів захисту соціально-економічних прав людини в умовах війни. Зокрема, аналіз охоплює питання соціального захисту ветеранів та військовослужбовців, забезпечення права на працю та зайнятість осіб із числа цивільного населення, які постраждали від воєнних дій, а також реалізацію житлових прав, права на освіту та безоплатну медичну допомогу для внутрішньо переміщених осіб.

Проблема захисту соціально-економічних прав людини не є новою в колі наукових доробок вітчизняних вчених, проте не втрачає своєї актуальності та активно досліджується, з урахуванням реалій сучасності. Гарантії дотримання соціально-економічних та екологічних прав людини в умовах війни та повоєнної трансформації стали предметом дослідження В.А. Устименко, Т.С. Гудими, Р.А. Джабраїлова та Я.В. Петруненко¹⁵. Натомість, питанню викликів сьогодення громадянського суспільства та правової держави присвятили монографічні дослідження Н.І. Атаманчук,

¹⁵ Гарантії дотримання соціально-економічних та екологічних прав людини в умовах війни та повоєнної трансформації: колективна монографія. В.А. Устименко, Т.С. Гудіма, Р.А. Джабраїлов, Я.В. Петруненко та ін.; за заг. ред. чл.-кор. НАН України В.А. Устименка. Київ: ДУ «ІЕПД імені В.К. Макутова НАН України», 2024. 404 с.

А.М. Колодій, А.О. Монаєнко, Б.В. Островська¹⁶. Наукові доробки В.П. Кохан, Є.А. Новікова та О.В. Шаповалова мали за мету вивчення правового забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни¹⁷. В свою чергу, М.С. Кельман, А.С. Токарська, Л.В. Ярмол, С.Б. Цебенко, А.О. Дутко обрали предметом дослідження сучасні механізми захисту прав людини¹⁸. Разом із тим наукова доктрина поки що недостатньо висвітлює проблемні аспекти захисту соціально-економічних прав громадян у сучасних умовах, що зумовлює необхідність проведення додаткових комплексних досліджень.

Ми поділяємо позицію І.О. Щербатюк стосовно того, що «...соціально-економічні права людини є фундаментальною складовою системи прав і свобод, що відображає вимоги соціальної справедливості та людської гідності». Науковець вважає, що саме «...рівень реалізації соціально-економічних прав є своєрідним індикатором розвитку держави та ефективності її правової системи»¹⁹.

В свою чергу, А.В. Олійник вважає, що «...стан нормативно-правового регулювання відносин у сфері забезпечення реалізації та захисту соціально-економічних прав характеризується як такий, що є перевантажений різноманітними підзаконними актами, застосування яких суперечить вимогам законодавчих актів, що своїм наслідком має виникнення численної кількості публічно-правових спорів, спричинюючи негативні соціальні наслідки й ускладнюючи реалізацію проголошеного європейського інтеграційного курсу України»²⁰.

Варто наголосити, що базові гарантії соціально-економічних прав людини закріплені на найвищому юридичному рівні в Конституції України. Цей підхід логічно впливає з фундаментальних норм Основного Закону. Зокрема, у статті 1 Конституції України законодавець визначив Україну «... як соціальну державу, що має на меті забезпечення суспільного блага, захисту вразливих верств населення, а також підтримки таких соціальних

¹⁶ Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення: монографія / Н.І. Атаманчук, А.М. Колодій, А.О. Монаєнко, Б.В. Островська ; за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Л.Ф. Купіної, В.І. Шакуна. Київ: Вид-во «Алерта», 2023. 304 с.

¹⁷ Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни: монографія / В.П. Кохан, Є.А. Новіков, О.В. Шаповалова та ін.; за ред. В.П. Кохан та І.О. Мамаєва. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПРн України, 2024. 214 с.

¹⁸ Сучасні механізми захисту прав людини: колективна монографія. М.С. Кельман, А.С. Токарська, Л.В. Ярмол, С.Б. Цебенко, А.О. Дутко. Львів: Вид-во «Галицька видавнича спілка», 2020. 220 с.

¹⁹ Щербатюк І.О. Соціально-економічні права в системі прав людини: конституційно-правовий аналіз та міжнародні стандарти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 04. частина 1. С.153-159. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.24>

²⁰ Олійник А. В. Нормативно-правові засади забезпечення захисту соціально-економічних прав людини. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С.104-112. DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-11>

сфер, як освіта, культура, охорона здоров'я та інших». Разом з тим, законодавець розуміючи пріоритетність забезпечення можливості громадянам суспільства отримувати суспільні блага для власної життєздатності виокремлює в Основному Законі України Розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Цінність Конституції України у сфері прав людини полягає не лише у встановленні видової структури соціально-економічних прав, а, перш за все, у деталізації їх змістовності, що забезпечує більш предметне їх врахування в системі формування правової бази для функціонування зазначеної сфери.

Законодавець до основних соціально-економічних прав людини включив: право приватної власності (ст. 41), право на підприємницьку діяльність (ст. 42), право на працю (ст. 43) і належні умови праці, право на страйк для захисту своїх інтересів (ст. 44), право на відпочинок (ст. 45), право на соціальний захист (ст. 46, включаючи пенсійне забезпечення, допомогу у разі безробіття, інвалідності тощо), право на житло (ст. 47), право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48, що охоплює достатнє харчування, одяг, житло), право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), право на освіту (ст. 53).

Враховуючи зазначене, варто наголосити, що в Основному Законі закріплено фундаментальні види соціально-економічних прав людини, які забезпечують виконання вимог статті 1 Конституції України. Вони передбачають можливість особи брати участь у процесах створення, розподілу та використання матеріальних благ задля забезпечення належного й гідного рівня життя. На нашу думку, саме через поєднання цих процесів формується юридичний механізм, який дозволяє державі ефективно захищати соціально-економічні права людини в межах конституційного поля.

Слід зазначити, що перелік соціально-економічних прав людини в українській Конституції в основному узгоджується з переліком, закріпленим у міжнародних актах з прав людини, таких як Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (далі – Пакт), котрий було прийнято у 70-х роках минулого століття. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, було розроблено Комісією з прав людини, ратифіковано Україною 19.10.1973 році. Зазначений міжнародний документ відзначився правовими нормами та принципами, які сприяли укріпленню позицій щодо соціально-економічних прав людини:

по-перше, наголошено, що «...згідно з Загальною декларацією прав людини ідеал вільної людської особи, вільної від страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними та політичними правами»;

по-друге, у ст.3 Пакту встановлено вимогу щодо «...забезпечення рівних для чоловіків і жінок прав користуватися всіма економічними, соціальними та культурними правами»;

по-третє, у III частині Пакту закріплено соціально-економічні права людини, а саме «на працю (ст. 6), право кожного на сприятливі й справедливі умови праці (ст. 7), право кожної людини створювати для здійснення і захисту своїх економічних та соціальних інтересів професійні спілки (ст.8), право на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування (ст.9), право кожного на гідний рівень життя (ст.11), право на найвищий досяжний рівень фізичного та психологічного здоров'я (ст.12) та право на освіту(ст.13)»²¹.

Не менш важливим міжнародним спеціалізованим документом, у сфері соціально-економічних прав людини виступає Європейська соціальна хартія (переглянута), котра була ратифікувала Законом України № 137-V від 14.09.2006. У відповідності із зазначеним міжнародним правовим актом Україна взяла на себе зобов'язання ефективно здійснювати соціально-економічні права та принципи «...кожна людина повинна мати можливість заробляти собі на життя професією, яку вона вільно обирає; право на справедливі, безпечні та здорові умови праці; право на свободу об'єднання у національні або міжнародні організації для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на укладання колективних договорів; право користуватися будь-якими заходами, що дозволяють досягти найкращого стану здоров'я; право на соціальне забезпечення; право на соціальну та медичну допомогу; особи з інвалідністю мають право на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства; право на належний соціальний, правовий та економічний захист; кожна особа похилого віку має право на соціальний захист; право на захист від бідності та соціального відчуження»²².

Слушно зауважує І.О. Щербатюк «...для України, яка прагне утвердитися як сучасна європейська держава, пріоритетним є не лише формальне визнання, а й фактична реалізація соціально-економічних прав людини»²³.

Правове регулювання соціально-економічних прав людини в умовах воєнного стану забезпечується законодавчими актами, які присвячені

²¹ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: міжнародний документ ООН від 16.12.1966 року: ратифікація від 19.10.1973 року.. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення:06.06.2026 року).

²² Європейська соціальна хартія (переглянута): міжнародний документ. Ради Європи від 03.05.1996 року:ратифікація від 14.09.2006. (редакція від 07.09.2016 року) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення:06.06.2026 року).

²³ Щербатюк І.О. Соціально-економічні права в системі прав людини: конституційно-правовий аналіз та міжнародні стандарти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 04. частина 1. С.158. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.24>

конкретним видам цих прав. Варто підкреслити, що новітні правові ініціативи у цій сфері спрямовані на захист найбільш вразливих категорій громадян: військовослужбовців та їхніх сімей, внутрішньо переміщених осіб, сімей із дітьми, людей похилого віку, а також малозабезпечених верств населення. Зважаючи на воєнні виклики, законодавець нормативно гарантує право на працю, підприємництво та соціальний захист. Водночас варто зважити на те, що в правовому режимі воєнного стану реалізація цих прав може бути тимчасово обмежена державою задля забезпечення її обороноздатності. Правові засади захисту трудових прав особи під час дії воєнного стану визначаються такими нормативними актами: Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, котрий нормативно закріпив мету збереження трудових ресурсів в умовах війни та регулювання питання трудової повинності; Кодекс законів про працю, який зазнав чисельних змін і доповнень з метою адаптації до умов воєнного стану; Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 року № 2136-IX, яким було внесено зміни Кодекс законів про працю²⁴; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01.07.2022 року № 2352-IX; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» від 18 липня 2022 року № 2421-IX. Усі зазначенні правові акти надали можливість провести адаптацію процесу захисту права людини на працю до сучасних умов функціонування країни.

Окремої уваги потребують законодавчі акти, які торкаються права на соціальний та трудовий захист військовослужбовців в Україні та їх реалізації у воєнний час. Як зазначають Т.М. Юзько та В.М. Слугоцька «...в умовах збройної агресії проти України питання забезпечення трудових прав і гарантій військовослужбовців набуває особливої актуальності»²⁵. Свою позицію автори обґрунтовують наступним чином «...масова мобілізація громадян до лав Збройних Сил України та інших військових формувань зумовила необхідність адаптації трудового законодавства до нових суспільних реалій».

У цьому контексті важливе значення мають положення ст. 17 Конституції України яка встановлює, що «...державою забезпечується соціальний захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей». До складу правових актів, котрі забезпечують реалізацію зазначеної конституційної

²⁴ Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. (редакція від 01.01.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 06.06.2026 року)

²⁵ Юзько Т.М., Слугоцька В.М. Соціальний та трудовий захист військовослужбовців в Україні: комплексний аналіз нормативно-правових гарантій. *Правові новели*. 2026. № 28. С.89-96. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2026.28.11>

норми варто включити Закони України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який визначає основні напрями державної політики щодо забезпечення соціальних прав військовослужбовців; «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб». При цьому, окрему увагу необхідно приділити Кодексу законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII, який містить ряд правових норм і стандартів для військовослужбовців:

- за працівниками, призваними на військову службу, зберігається місце роботи та посада на весь період проходження служби;
- військовослужбовці, котрі звільнилися зі Збройних сил України мають переважне право на залишення на роботі у разі скорочення чисельності або штату працівників;
- за рівних умов продуктивності праці та кваліфікації перевага надається колишнім військовослужбовцям протягом двох років після їх звільнення зі служби.

До нормативно-правових актів, що регулюють трудові гарантії військовослужбовців, варто також віднести Закон України „Про відпустки“ від 15.11.1996 № 504/96-ВР, який передбачає спеціальні умови для осіб, які перебувають на службі: «...щорічна відпустка повної тривалості може надаватися до закінчення шестимісячного строку безперервної роботи після звільнення з військової служби, право на додаткову оплачувану відпустку тривалістю 14 календарних днів щорічно»²⁶. Окрім цього, у відповідності зі ст. 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» законодавець регламентував правову норму «...зарахування часу проходження військової служби до страхового стажу, стажу роботи за спеціальністю та стажу державної служби»²⁷.

Беззаперечним є той факт, що зазначені трудові гарантії для військовослужбовців мають не лише важливе значення для забезпечення їх права на пенсію, а, й впливають на подальшу професійну діяльність. Процес забезпечення захисту економічних прав людини, в умовах воєнного конфлікту, набирає особливого значення так, як пов'язаний з питанням забезпечення її життєздатності. При цьому, варто розуміти, що держава має право, якщо є обґрунтовані підстави, застосовувати принцип обмеження

²⁶ Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 року № 504/96-ВР. (редакція від 12.10.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.06.2026)

²⁷ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. (редакція від 10.05.2026).URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 07.06.2026)

прав людини на підставі конституційної норми. Однак, право на працю, на приватну власність та соціальний захист залишаються не змінними правовими стандартами в різних надзвичайних умовах розвитку країни.

Наявність воєнного конфлікту в Україні не впливає на видову характеристику економічних прав людини, а саме: право на працю та підприємницьку діяльність, право на приватну власність, право на соціальний захист, та право на безпечні умови праці. Певні зміни відбуваються в трансформації законодавчих правових норм і стандартів з метою створення безпечових умов для процесу забезпечення захисту економічних прав людини.

Сьогодні особливої актуальності набуває не тільки захист трудових прав громадян, а й підтримка підприємницької активності. Обґрунтованою у цьому контексті є позиція експертів Рамкової програми ООН «Керівні принципи щодо бізнесу і прав людини» стосовно того, що «...держави повинні попереджати бізнес про підвищений ризик бути причетними до грубих порушень прав людини в зонах, постраждалих від конфліктів». Експерти дійшли висновку «...держави повинні перевірити, наскільки ефективними є їх політика, законодавство, нормативне регулювання та правозастосовні заходи в аспекті необхідності подолання такого підвищеного ризику, у тому числі через забезпечення процедури належної обачності у питаннях з прав людини з боку бізнесу»²⁸.

Право на працю та підприємницьку діяльність в Україні зазнало суттєвих трансформацій в умовах воєнного стану. З метою максимального збереження суб'єктів господарювання, які сприяють реалізації права на працю ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та інших громадян, держава внесла вагомі корективи в нормативне забезпечення їхньої діяльності. Такий крок дозволив зміцнити систему захисту права на працю та свободи підприємництва. Правовий базис, з метою адаптації представників підприємницького сектору до надзвичайних умов функціонування, було сформовано на підставі таких нормативно-правових актів:

– Постанова КМУ «Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану»²⁹;

²⁸ Керівні принципи щодо бізнесу і прав людини: Реалізація Рамкової програми Організації Об'єднаних Націй «Захист, повага і засоби захисту» / Переклад: К. Буряковська, Ю. Разметаєва, О. Уварова, Д. Філіпський. За заг. ред. О. Уварової. Харків: Право, 2018. 80 с.

²⁹ Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 18.03.2022 року № 314. Редакція від 31.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.06.2026)

– Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану»³⁰;

– Постанова КМУ «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану»³¹;

– Розпорядження КМУ «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію»³²;

– Постанова КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва»³³.

З урахуванням викладеного ми підтримуємо позицію голови Комітету з питань бюджету Ю.Ю. Арістова стосовно того, що «...перезапуск економіки у воєнний час є однією із найпріоритетніших цілей держави, результативне досягнення якої сприятиме відновленню внутрішнього ринку та експортного потенціалу, наповненню державного та місцевих бюджетів, збереженню та створенню нових робочих місць і відповідно утриманню належного рівня платоспроможності населення та створенню умов для повернення громадян України з-за кордону»³⁴. Така теза виступає підтвердженням, що країна в умовах воєнного конфлікту створює умови для забезпечення прав на працю та підприємництва.

В умовах воєнного стану держава забезпечує постійну підтримку військовослужбовців, ветеранів війни, а також цивільного населення, яке постраждало внаслідок бойових дій та обстрілів. Нормативним

³⁰ Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. (редакція від 01.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 08..06.2026)

³¹ Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 17 березня 2022 р. № 305 (редакція від 18.12.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08..06.2026)

³² Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію: розпорядження КМУ від 25 березня 2022 р. № 246-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.06.2026)

³³ Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва: постанова КМУ від 14 березня 2023 р. № 229. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08..06.2026)

³⁴ Арістов Ю.Ю. Програма релокації бізнесу – дієвий інструмент створення надійного економічного тилу: інформаційне управління бюджетного комітету. 2022 рік. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/223016.html>(дата звернення: 08..06.2026)

підтвердженням цього виступає розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 листопада

2025 року № 1343-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми з підтримки ветеранського підприємництва на 2026-2028 роки»³⁵.

Принагідно відзначити, що сьогодні держава реалізує послідовну політику щодо забезпечення захисту права на приватну власність. Зазначене право фундаментально гарантується Конституцією України, проте в умовах воєнного стану може бути застосований механізм його обмеження, визначений у ст. 64 Основного Закону. Правову основу захисту права власності в період збройного конфлікту становить низка Законів України, серед яких:

по-перше, Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», який встановлює «...порядок примусового відчуження або вилучення майна у фізичних та юридичних осіб для забезпечення потреб держави»³⁶;

по-друге, Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», який вводить правову норму стосовно того, що «...громадяни мають своє майно Збройним Силам України, іншим військовим формуванням або Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту під час мобілізації і отримувати компенсацію за його вартість від держави»³⁷.

Важливо враховувати, що вилучення майна передбачає його тимчасове використання для потреб оборони, тоді як примусове відчуження означає повне позбавлення права власності з наступною або попередньою компенсацією його вартості. Наразі в Україні особливої гостроти набуває питання забезпечення права на соціальний захист в умовах воєнного стану. Грошової підтримки з боку держави потребують військовослужбовці, ветерани війни, внутрішньо переміщені особи, безробітні, люди похилого віку та малозабезпечені верстви цивільного населення.

Гарантіями права людини на соціальний захист є нормативно-правові акти, які доцільно класифікувати за їхнім цільовим призначенням:

– Закони України які регламентують вид соціальних гарантій: Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії; Про

³⁵ Про схвалення Концепції Державної цільової програми з підтримки ветеранського підприємництва на 2026-2028 роки: розпорядження КМУ від 26 листопада 2025 р. № 1343-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343-2025-%D1%80#Text>(дата звернення: 08.06.2026)

³⁶ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-ХІІ (редакція від 12.04.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 09.06.2026).

³⁷ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII (редакція від 04.04.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 09.06.2026).

соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей; Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні; Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття; Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні; Про соціальний захист дітей війни;

– Закони України які регламентують порядок надання соціальної допомоги: Про державну допомогу сім'ям з дітьми; Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям; Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю;

– Закони України які підтверджують право (статус) особи на соціальну допомогу: Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту; Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою.

В системі забезпечення права людини на соціальний захист в умовах воєнного стану значну роль відіграє Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»³⁸, який було прийнято 20.10.2014 року. Права людини для внутрішньо переміщених осіб законодавець вводить ст. у ст. 7 «Забезпечення реалізації прав зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту». У п.2 ст.7 законодавець акцентує увагу на тому, що «...Україна вживає всіх можливих заходів, спрямованих на розв'язання проблем, пов'язаних із соціальним захистом, зокрема відновленням усіх соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам».

Отже, підсумовуючи викладене, варто зазначити, що в умовах збройного конфлікту забезпечення та захист соціально-економічних прав людини сприяє збереженню життєздатності громадянського суспільства, задоволенню нагальних потреб для зміцнення обороноздатності держави та виконанню соціальних зобов'язань перед усіма членами українського соціуму. Врегулювання дискусійних питань у системі забезпечення соціально-економічних прав особи відбувається з урахуванням міжнародних правових стандартів та принципів гуманітарного права.

³⁸ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII (редакція від 04.04.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 09.06.2026).

3. Реалізації норм міжнародного гуманітарного права в національній правовій системі України в умовах воєнного стану

Тривалий збройний конфлікт в Україні зумовив необхідність звернення до міжнародних та національних правових джерел, що регламентують застосування міжнародного гуманітарного права. Очевидно, що активні бойові дії актуалізували нагальну потребу в практичному залученні норм і принципів цього права задля ефективного захисту осіб, які мають статус жертв війни (цивільного населення, поранених та військовополонених). Окрім цього, особливої ваги набуло питання нормативного визначення меж та обмежень у виборі методів і засобів ведення бойових дій, що є одним із фундаментальних правил міжнародного гуманітарного права.

Правовий базис реалізації норм міжнародного гуманітарного права в умовах воєнних дій спирається, перш за все на Женевські Конвенції 1949 року: Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях³⁹; Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі⁴⁰; Конвенція про поводження з військовополоненими⁴¹; Конвенція про захист цивільного населення під час війни⁴², а також пакет Гаазьких конвенцій 1899 року та 1907 року, котрі регулюють правила та методи ведення бойових дій⁴³.

Важливо враховувати, що міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) є фундаментальною правовою основою, яка регулює відносини в умовах збройного конфлікту. Формування та розвиток МГП відбувалися саме з метою його практичного застосування під час війни. Зміст цієї галузі права охоплює низку ключових елементів: закріплення імперативних правових норм і принципів, визначення прав та обов'язків сторін конфлікту, обмеження у виборі методів і засобів ведення війни, а також забезпечення всебічного захисту жертв збройного протистояння. У контексті понятійно-категоріального апарату МГП В. Кухарь, Ю. Літвін, Ю. Степанова, С. Халимон, О. Царенко розглядають як «... систему міжнародно визнаних

³⁹ Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 року (Женевська конвенція I 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text. (дата звернення: 09.06.2026).

⁴⁰ Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі 1949 року (Женевська конвенція II 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text. (дата звернення: 09.06.2026).

⁴¹ Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (Женевська конвенція III 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 09.06.2026).

⁴² Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (Женевська конвенція IV 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 09.06.2026).

⁴³ Енциклопедія Сучасної України: Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907: / П. Д. Біленчук, В. М. Кочетков, В. Б. Міщенко Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-27901>

правових норм і принципів, які застосовуються під час збройних конфліктів, установлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфліктів та визначають відповідальність за порушення цих норм»⁴⁴. Тотожне визначення як понятійної категорії «міжнародне гуманітарне право» наводять О.М. Валуйко та Л.В. Полуніна⁴⁵.

В свою чергу, П. Маурер звертає увагу на те, що МГП «...це галузь публічного міжнародного права, що складається з норм, які під час збройного конфлікту покликані з гуманітарних причин захищати осіб, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у військових діях, а також обмежувати вибір засобів і методів ведення війни»⁴⁶.

Варто зважити на те, що положення МГП мають загальнообов'язковий характер для кожного суб'єкта збройного протистояння. У цьому контексті фахівці Національного комітету Товариства Червоного Хреста України слушно зауважують, що «...міжнародне гуманітарне право створене для захисту учасників, жертв війни та регулювання методів та засобів ведення збройних конфліктів»⁴⁷. На думку експертів ключові особливості МГП включають «...застосування лише під час збройних конфліктів; захист тих, хто не бере участі або більше не бере участі у військових діях, а також комбатантів; відступи не допускаються; регулювання дії всіх сторін збройного конфлікту; дотримуватись правила та звичаїв ведення війни».

Враховуючи той факт, що МГП має декілька інтерпретацій як понятійної категорії, а саме «право воєнних конфліктів» та «право війни», доречно викласти позицію експертів Міжнародного комітету Товариства Червоного Хреста України, котрі вважають «право воєнних конфліктів» як «сукупність норм, призначених для обмеження наслідків збройних конфліктів з гуманітарного погляду»⁴⁸.

З цього приводу слушною є думка М. Єлігулашвілі, О. Козорога, Т. Короткого, І. Костюк стосовно того, що «...за своєю сутністю МГП у цілому і кожна його норма зокрема є компромісом між двома

⁴⁴ Міжнародне гуманітарне право на захисті військовополоненого: запитання побратимів – відповіді правників: порадник / В. Кухарь, Ю. Літвін, Ю. Степанова, С. Халимон, О. Царенко. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2022. 136 с.

⁴⁵ Термінологічний словник міжнародного гуманітарного права: термінол. словн./ О.М. Валуйко, Л.В. Полуніна. Київ: КІ НГУ, 2024. 148 с.

⁴⁶ Маурер П. Міжнародне гуманітарне право: відповідаємо на ваші запитання брошура. Женева :МКЧХ, 2023. 109 с.

⁴⁷ Співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини: Офіційний сайт Національного комітету Товариства Червоного Хреста України 2025. URL: <https://redcross.org.ua/news/2025/05/114080/>

⁴⁸ Застосування сили у ситуаціях насильства: довідкове видання. Київ: МКЧХ, 2023. 64 с. С. 9.

протилежностями – гуманістю і військовою необхідністю». У результаті проведених досліджень науковці дійшли висновку МГП є можливим тою мірою, якою досягнуто баланс між ними»⁴⁹.

Необхідно наголосити, що за своїм цільовим призначенням МГП покликане мінімізувати деструктивні наслідки збройного конфлікту для людини. Його норми спрямовані не лише на забезпечення гідного ставлення до особистості, а й на впровадження базових принципів поваги до гідності як учасників бойових дій, так і цивільних громадян, які постраждали внаслідок війни. Серед ключових особливостей МГП доцільно виділити наступні:

по-перше, специфіку періоду дії: норми МГП застосовуються виключно під час дії правового режиму воєнного стану або в умовах фактичного збройного конфлікту;

по-друге, обов'язковість захисту осіб, які не беруть участі у бойових діях: це стосується цивільного населення, поранених, хворих, військовополонених, а також медичного та духовного персоналу;

по-третє, імперативність дотримання принципу розрізнення: усі сторони збройного конфлікту зобов'язані чітко розрізняти цивільних осіб і комбатантів, а також цивільні об'єкти та військові цілі (зокрема об'єкти критичної інфраструктури);

по-четверте, заборону заподіяння зайвих страждань: сторони зобов'язані суворо дотримуватися обмежень щодо вибору методів і засобів ведення війни, які здатні завдати надмірної шкоди або спричинити невинуваті людські страждання;

по-п'яте, невідворотність юридичної відповідальності: забезпечення захисту базових людських цінностей на полі бою підкріплюється встановленням індивідуальної кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів та серйозних порушень норм МГП.

Національне законодавство України у цій сфері повністю базується на стандартах МГП і, зокрема, представлене «Інструкцією про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України», яка затверджена наказом Міністерства оборони України. Положення цього нормативно-правового акту чітко визначають ключову мету його застосування «...захист жертв війни, регулювання методів ведення бойових дій та запобігання воєнним злочинам». Практична значущість цього документа полягає в адаптації фундаментальних положень МГП та чіткому тлумаченні його базових категорій, що безпосередньо сприяє ефективному застосуванню міжнародно-правових

⁴⁹ Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навч.-метод. посіб. М. Єлігулашвілі, О. Козорога, Т. Короткого, І. Костюк та ін.; за заг. ред. Т. Короткого; [3-тє вид. перероб. та доп.]; Київ; Одеса: Фенікс, 2024. 225 с. С. 38.

стандартів під час ухвалення військово-командних рішень. Основними компонентами правового акту стали: «...загальні положення, захист жертв війни та цивільного населення, засоби та методи ведення бойових дій, захист культурних цінностей та навколишнього середовища, відповідальність за порушення правових норм і стандартів МГП тощо»⁵⁰.

Окрему увагу варто приділити ключовим елементам захисту осіб та регулюванню норм МГП в умовах затяжного збройного конфлікту в Україні:

- наданню пріоритету нормам міжнародного гуманітарного права під час забезпечення захисту жертв війни;
- забороні будь-яких обмежень фундаментальних прав людини, що гарантуються абсолютними нормами права: права на життя, заборони катувань, жорстокого або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання, заборони рабства та примусової праці, а також застосуванню принципу покарання виключно на підставі закону;
- обов'язковому врахуванню базових принципів ведення війни, закріплених у Женевських конвенціях, а саме: розрізнення, пропорційності та військової необхідності;
- забезпеченню захисту вразливих категорій населення та встановленню відповідальності за порушення правових норм МГП.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що як міжнародне гуманітарне право, так і національне законодавство мають не лише формально-юридичний характер, а й характеризуються наявністю специфічних особливостей практичного застосування під час воєнного стану. Дієвість практичної реалізації зазначених норм безпосередньо зумовлена ефективністю національних інструментів імплементації, що пристосовують імперативи захисту до умов воєнного стану. З огляду на це, актуальним для вирішення залишається питання прискорення процесу адаптації правових норм і стандартів міжнародного гуманітарного права в національну правову систему України, що є ключовою умовою мінімізації деструктивних наслідків збройного конфлікту та захисту цивільного населення і військовослужбовців.

ВИСНОВКИ

Проблема захисту соціально-економічних та гуманітарних прав людини в умовах збройного конфлікту набирає особливої ваги так, як не обмежується правовими нормами і стандартами національного

⁵⁰ Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. (редакція від 31.05.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 09.06.2026).

законодавствами, в контексті системи їх забезпечення, а, й передбачає обов'язкове впровадження принципу обмеженості. Обґрунтування необхідності конституційно-правового впровадження обмежень прав людини підкріплюється законодавчими регламентаціями, котрі свідчать про наявність військової агресії, яка загрожує національним інтересам.

Встановлено, що впровадження пропорційності обмежень для цивільного населення можливо за умови дотримання принципу законності, з наданням достатньо змістовного обґрунтування щодо необхідності їх введення пропорційно фактичним воєнним загрозам. Одним із важливих правил запровадження обмежень виступає виконання країною зобов'язання щодо забезпечення захисту прав окремої особи, з урахуванням певного балансу у співставленні публічними інтересами в якості національної безпеки.

Враховуючи значний рольовий аспект впливу на забезпечення прав людини в умовах воєнного конфлікту принципу обмеження запропоновано визначати його як конституційно-правову норму, котра забезпечує дієвість юридичного механізму в умовах воєнного конфлікту, в питанні звуження прав людини, за умови дотримання вимог законності, легітимності мети, пропорційності, недискримінації, обмеження у часі, непорушності заборони застосування обмежень до встановлених правових норм, незмінність змісту, з метою захисту незалежності країни та безпеки громадян, на базі збереження пропорційності наявних викликів до встановлених потреб обмеження в правовому форматі.

В умовах воєнного конфлікту система забезпечення та захисту соціально-економічних прав людини лежить в правовій площині, котра сприяє створенню умов підтримки життєздатності суспільства. При цьому, правові регулятори враховують забезпечення захисту прав людини, у розрізі їх видової структури.

Актуальним для вирішення залишається питання вдосконалення законодавчих регуляторів, які здатні покращити умови забезпечення захисту прав на житло, достатній життєвий рівень, соціальний захист та охорону здоров'я різних верст населення. Важливо розуміти, що відповідний рівень захисту соціально-економічних прав людини, в умовах постійних воєнних викликів, сприяє запобіганню гуманітарній катастрофі, забезпеченню стійкості українського суспільства та збереженню людського капіталу країни взагалі. У разі порушення соціально-економічних прав людини, в умовах збройного конфлікту, громадяни можуть відстоювати порушення своїх прав через міжнародну судову систему, у відповідності з міжнародним гуманітарним правом, яке зобов'язує сторони воєнного конфлікту забезпечувати цивільному населенню адекватні умови життя.

Встановлено тісний зв'язок між національним та міжнародним гуманітарним правом людини, котрий присутній лише в умовах воєнного

конфлікту. В основу міжнародного гуманітарного права покладено Женевські й Гаазькі конвенції, їхні положення, котрі часто переплітаються й взаємодоповнюються. Цінність зазначених конвенцій визначається проголошенням ключового правила, котре передбачає захист усіх учасників воєнного конфлікту та цивільних осіб. В умовах сьогодення національне законодавство представлено Інструкцією про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, котра виступає базовою основою для впровадження принципу збереження гідності кожного учасника бойових дій та осіб, які стали жертвами війни.

АНОТАЦІЯ

Наукова розробка присвячена розгляду соціально-економічних та гуманітарних прав людини в умовах збройного конфлікту. Зазначено, що система забезпечення захисту прав людини в умовах війни має відбуватися з урахуванням конституційно-правової норми принципу обмеження. Звернуто увагу, що впровадження пропорційності обмежень для населення можливо за умови дотримання принципу законності, з наданням достатньо змістовного обґрунтування щодо необхідності їх введення пропорційно фактичним воєнним загрозам. Надано авторське бачення змістовності принципу обмеження як конституційно-правової норми, котра забезпечує дієвість юридичного механізму в умовах воєнного конфлікту, в питанні звуження прав людини, за умови дотримання вимог законності, легітимності мети, пропорційності, недискримінації, обмеження у часі, непорушності заборони застосування обмежень до встановлених правових норм, незмінність змісту, з метою захисту незалежності країни та безпеки громадян, на базі збереження пропорційності наявних викликів до встановлених потреб обмеження в правовому форматі, з обґрунтуванням обраної позиції. Проаналізовано нормативно-законодавчий блок системи забезпечення та захисту соціально-економічних прав людини, з урахуванням особливостей життєдіяльності українського суспільства в умовах воєнного конфлікту. Розкрито особливості міжнародного та національного законодавства у сфері гуманітарного права. Запропоновано, вдосконалення нормативно-правової бази в сфері соціально-економічних прав людини та посилювати зв'язок між національним та міжнародним гуманітарним правом людини, що сприятиме підкріпленню статусу України як соціальної та гуманної держави, незалежно від надзвичайних умов розвитку.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.(редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.06.2026 року)
2. Андрущенко О.П. Права людини на перехресті цивілізацій: концептуалізація, методологія та футурологія: монографія. Харків: Вид-во «Право», 2025. 208 с.
3. Гарантії прав і свобод людини в Україні у контексті сучасних викликів: монографія. М.А. Бурдоносова, Н.В. Заяць, В.І. Озель. Київ: Алерта, 2025. 122с.
4. Дослідження механізму реалізації прав і свобод людини та громадянина в публічному і приватному праві: колективна монографія. М.А. Баламуш, Н.В. Ільєва, О.М. Миколенко та ін.; за заг. ред.: О.В. Гаран, О.І. Миколенко. Одеса: Фенікс, 2023. 300 с.
5. Мерник А.М. Обмеження прав людини в умовах дії особливих правових режимів: загальнотеоретичні аспекти та практика реалізації: монографія. Харків : Вид-во «Право», 2024. 456 с.
6. Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»* 2023. С. 95-99. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.13>
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ. Протокол від 04.11.1950. (редакція від 01.08.2021) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.06.2026 року)
8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 04.06.2026)
9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 04.06.2026)
10. Білоскурська О.В., Федорчук М.Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. № 46. С. 7-18. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.46.257802>
11. Прилипко В.М., Курилюк Ю.Б., Таран Д.П. Конституційні обмеження прав і свобод громадян в умовах воєнного стану в Україні. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. Випуск № 23. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20377188>

12. Мерник А.М. До питання обмеження прав і свобод людини та громадянина інститутами державної влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2020. № 47. Том 1. С. 14-17. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.47-1.3>

13. Костенко І.В., Семешук А.І. Види та особливості обмеження прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 83: частина 1. С. 124-129. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.17>

14. Гарантії дотримання соціально-економічних та екологічних прав людини в умовах війни та повоєнної трансформації: колективна монографія. В.А. Устименко, Т.С. Гудіма, Р.А. Джабраїлов, Я.В. Петруненко та ін.; за заг. ред. чл.-кор. НАН України В.А. Устименка. Київ: ДУ «ІЕПД імені В.К. Макутова НАН України», 2024. 404 с.

15. Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення: монографія / Н.І. Атаманчук, А.М. Колодій, А.О. Монаєнко, Б.В. Островська; за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Л.Ф. Купіної, В.І. Шакуна. Київ: Вид-во «Алерта», 2023. 304 с.

16. Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни: монографія / В.П. Кохан, Є.А. Новіков, О.В. Шаповалова та ін.; за ред. В. П. Кохан та І. О. Мамаєва. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2024. 214 с.

17. Сучасні механізми захисту прав людини: колективна монографія / М.С. Кельман, А.С. Токарська, Л.В. Ярмол, С.Б. Цебенко, А.О. Дутко. Львів: Вид-во «Галицька видавнича спілка», 2020. 220 с.

18. Щербатюк І.О. Соціально-економічні права в системі прав людини: конституційно-правовий аналіз та міжнародні стандарти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 04. частина 1. С.153-159. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.24>

19. Олійник А.В. Нормативно-правові засади забезпечення захисту соціально-економічних прав людини. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С. 104-112. DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-11>

20. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: міжнародний документ ООН від 16.12.1966 року: ратифікація від 19.10.1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 06.06.2026 року)

21. Європейська соціальна хартія (переглянута): міжнародний документ. Ради Європи від 03.05.1996 року: ратифікація від 14.09.2006. (редакція від 07.09.2016 року) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 06.06.2026 року)

22. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. (редакція від 01.01.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 06.06.2026 року)

23. Юзько Т.М., Слугоцька В.М. Соціальний та трудовий захист військовослужбовців в Україні: комплексний аналіз нормативно-правових гарантій. *Правові новели*. 2026. № 28. С. 89-96. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2026.28.11>

24. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 року № 504/96-ВР. (редакція від 12.10.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.06.2026)

25. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. (редакція від 10.05.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 07.06.2026)

26. Керівні принципи щодо бізнесу і прав людини: Реалізація Рамкової програми Організації Об'єднаних Націй «Захист, повага і засоби захисту» / Переклад: К. Буряковська, Ю. Разметаєва, О. Уварова, Д. Філіпський. За заг. ред. О. Уварової. Харків: Право, 2018. 80 с.

27. Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 18.03.2022 року № 314. Редакція від 31.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.06.2026)

28. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. (редакція від 01.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 08.06.2026)

29. Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 17 березня 2022 р. № 305. (редакція від 18.12.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08..06.2026)

30. Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію: розпорядження КМУ від 25 березня 2022 р. № 246-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.06.2026)

31. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва: постанова КМУ від 14 березня 2023 р. № 229. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.06.2026).

32. Арістов Ю.Ю. Програма релокації бізнесу – дієвий інструмент створення надійного економічного тилу: інформаційне управління бюджетного комітету. 2022 рік. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/223016.html> (дата звернення: 08.06.2026).

33. Про схвалення Концепції Державної цільової програми з підтримки ветеранського підприємництва на 2026-2028 роки: розпорядження КМУ від 26 листопада 2025 р. № 1343-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.06.2026)

34. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI (редакція від 28.08.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 09.06.2026)

35. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII (редакція від 12.04.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 09.06.2026)

36. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII (редакція від 04.04.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 09.06.2026).

37. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 року (Женевська конвенція I 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text. (дата звернення: 09.06.2026)

38. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі 1949 року (Женевська конвенція II 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text. (дата звернення: 09.06.2026)

39. Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (Женевська конвенція III 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 09.06.2026)

40. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (Женевська конвенція IV 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 09.06.2026).

41. Енциклопедія Сучасної України: Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907: П. Д. Біленчук, В. М. Кочетков, В. Б. Міщенко Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-27901>

42. Міжнародне гуманітарне право на захисті військовополоненого: запитання побратимів – відповіді правників: poradnik. В. Кухарь, Ю. Літвін, Ю. Степанова, С. Халимон, О. Царенко. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2022. 136 с.

43. Термінологічний словник міжнародного гуманітарного права: термінол. словн. О.М. Валуйко, Л.В. Полуніна. Київ: КІ НГУ, 2024. 148 с.

44. Маурер П. Міжнародне гуманітарне право: відповідаємо на ваші запитання брошура. Женева : МКЧХ, 2023. 109 с.

45. Співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини: Офіційний сайт Національного комітету Товариства Червоного Хреста України 2025. URL: <https://redcross.org.ua/news/2025/05/114080/>

46. Застосування сили у ситуаціях насильства: довідкове видання. Київ: МКЧХ, 2023. 64 с.

47. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навч.-метод. посіб. М. Єлігулашвілі, О. Козорога, Т. Короткого, І. Костюк та ін.; за заг. ред. Т. Короткого; [3-тє вид. перероб. та доп.]; Київ; Одеса: Фенікс, 2024. 225 с.

48. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. (редакція від 31.05.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 09.06.2026).

Information about the authors:

Koliesnik Tetiana Volodymyrivna,

Doctor of Law, Professor,

Director of the Educational and Scientific Institute of Law and Social
Management of the Donetsk State University of Internal Affairs
1, Velyka Perspektyvna str., Kropyvnytskyi, 25015, Ukraine

Kadala Vitalii Vitaliyovych,

Candidate of Law, Associate Professor

Donetsk State University of Internal Affairs
1, Velyka Perspektyvna str., Kropyvnytskyi, 25015, Ukraine

Guzenko Olena Pavlivna,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Economics and Public
Administration of the Educational and Scientific Institute of Law and Social
Management of the Donetsk State University of Internal Affairs
1, Velyka Perspektyvna str., Kropyvnytskyi, 25015, Ukraine